

ELVÁNDORLÁS VAGY TUDATOS RELOKÁCIÓ? HALLGATÓI DÖNTÉSEK ÉS A REGIONÁLIS EGYETEMEK MEGTARTÓ EREJÉNEK KORLÁTAI

SZILÁGYI-TRÉBA ESZTER¹

felkért oktató

Tokaj-Hegyalja Egyetem

<https://doi.org/10.33031/ZRFS.2026.1.9>

A tanulmány a kistérségekben élő fiatalok felsőoktatási intézményválasztását pszichológiai és identitásbeli szempontból értelmezi. Az elemzés rámutat arra, hogy a lakóhelytől való tudatos távolodás sok esetben nem az intézményi minőség hiányából, hanem az autonóm döntés és az identitásformálás igényéből fakad. A helyben maradás gyakran nem választásként, hanem elvárásként jelenik meg, míg az elköltözés a személyes fejlődés lehetőségéhez kapcsolódik. A tanulmány szerint a regionális felsőoktatási intézmények megtartó erejét nem elsősorban a képzési kínálat, hanem az befolyásolja, hogy a fiatalok milyen jövőképet és életutat látnak maguk előtt az adott intézményhez kapcsolódva.

Kulcsszavak: hallgatói mobilitás, regionális felsőoktatás, térségi identitás, presztízs, tudatos relokáció

JEL: I23, R11, Z13

1. HALLGATÓI MOBILITÁS, ELVÁNDORLÁS ÉS TUDATOS RELOKÁCIÓ

A felsőoktatási hallgatók térbeli mobilitása az elmúlt évtizedekben a nemzetközi és a hazai szakirodalom egyik meghatározó témájává vált. A jelenség értelmezése ugyanakkor továbbra sem egységes: míg számos megközelítés a hallgatói elvándorlást elsősorban strukturális tényezők – képzési kínálat, intézményi kapacitások, munkaerő-piaci várákozások – következményeként értelmezi, addig más irányzatok a döntések mögött meghúzódó pszichés, identitásbeli és szimbolikus motivációkat helyezik előtérbe.

¹ treba.eszter@unithe.hu, ORCID iD: 0009-0006-3029-8989, MTMT2: 10103133

Jelen tanulmány ez utóbbi megközelítéshez kapcsolódik, és amellett érvel, hogy a regionális vagy kisvárosi térségekben élő fiatalok felsőoktatási intézményválasztása nem redukálható pusztán oktatásszervezési racionalításra. A „helyben maradás” és az „elmenés” dilemmája sok esetben mélyebb kulturális jelentéstartalmakkal terhelt, amelyek túlmutatnak az intézmények objektív jellemzőin, és a térséghez való szimbolikus viszonyon keresztül válnak értelmezhetővé.

A hallgatói mobilitás nemzetközi irodalma egyre következetesebben mutat rá arra, hogy az oktatási célú elköltözés a modern fiatalok életútjának szinte normatív elemévé vált. A mobilitás nem kivételként vagy rendellenességként jelenik meg, hanem a felnőtté válás, az önállósodás és az identitásformálás egyik kulcsfontosságú eszközeként. Ebben az értelmezésben a térbeli elmozdulás nem csupán funkcionális döntés, hanem szimbolikus határátlépés is, amely új társadalmi szerepekhez és jövőképekhez kapcsolódik.

Ez a megközelítés különösen releváns azokban a térségekben, ahol a felsőoktatási intézmény földrajzilag elérhető közelségben van jelen, mégsem válik automatikusan a helyi fiatalok elsődleges választásává. A döntés háttérében gyakran nem az intézmény minőségének megítélése áll, hanem a térséghez kapcsolódó jelentések rendszere. A kisvárosi vagy periférikus környezet sok fiatal számára a „maradás”, a korlátozott mozgástér és a társadalmi stagnálás metaforájává válhat, míg a távolabbi – gyakran nagyvárosi – egyetemek az előrelépés, az autonómia és az identitásváltás lehetőségét testesítik meg.

A hallgatói mobilitás ilyen értelmezése összhangban áll azokkal a kutatásokkal is, amelyek a migrációs attitűdöket nem kizárólag gazdasági vagy oktatáspolitikai tényezőkre vezetik vissza, hanem a fiatalok jövőorientációjának és önmeghatározásának részeként vizsgálják. A térbeli elmozdulás ebben az összefüggésben mentális és kulturális távolodást is jelent: elszakadást a megszokott környezettől, valamint belépést egy új, nagyobb társadalmi térbe.

A tanulmány ezért tudatosan problematizálja az „elvándorlás” fogalmát, és helyette a tudatos relokáció értelmezési keretét alkalmazza. Ez a megközelítés lehetővé teszi annak megértését, hogy a regionális felsőoktatási intézmények hallgatói megtartó ereje miért nem kizárólag strukturális fejlesztések függvénye. Amennyiben a helyi intézmény nem képes olyan jelentés- és narratívakészletet kínálni, amelyhez a fiatalok pozitív identitást, társadalmi státuszt és jövőképet tudnak kapcsolni, a térbeli közelség önmagában nem válik vonzerővé.

2. AZ ELVÁGYÓDÁS PSZICHOLÓGIÁJA ÉS A TUDATOS TÁVOLODÁS NARRATÍVÁI

A felsőoktatási intézményválasztás mögött meghúzódó döntések pszichológiai értelmezésekor az egyik legfontosabb, mégis gyakran alulértékelt tényező az elvágódás jelensége. Az elvágódás ebben az összefüggésben nem a helyi térség elutasítását

vagy a környezet értéktelenségének megállapítását jelenti, hanem annak belső igényét, hogy az egyén kiléphessen egy előre kijelölt életútból, és saját döntéseken keresztül alakíthassa identitását. A felsőoktatási relokáció ezért nem pusztán racionális oktatási döntésként, hanem pszichés és szimbolikus folyamatként is értelmezhető.

A fiatalok életútjában a felsőoktatás kezdete gyakran egybeesik az önállósodás, az autonóm döntéshozatal és a felnőtt identitás kialakulásának időszakával. Ebben az életfázisban a térbeli elmozdulás – különösen a lakóhelytől való tudatos eltávolodás – nem csupán praktikus választás, hanem jelentéshordozó aktus. A távolabbi egyetem választása lehetőséget teremt arra, hogy az egyén ideiglenesen felfüggeszse a róla alkotott korábbi szerepelvárásokat, és új társadalmi térben próbálja ki önmagát. A döntés pszichológiai súlya így nem kizárólag az intézmény minőségéhez vagy presztízséhez kötődik, hanem ahhoz a tapasztalathoz, hogy „máshol” lehet valaki.

Ez a dinamika különösen erőteljesen jelenik meg a kistérségi és kisvárosi környezetben, ahol a fiatalok mindennapi tapasztalatait erősen strukturálja a térség korlátozott társadalmi és gazdasági láthatósága. Az ilyen térségekben a felsőoktatási intézmény földrajzi közelsége önmagában nem válik vonzóvá, mivel a „helyben maradás” gyakran nem választásként, hanem hallgatólagosan elvárt életútként értelmeződik. A térséghez és a helyi intézményhez kapcsolódó jelentések így már a döntés pillanatában befolyásolják a fiatalok önmeghatározását.

Az elvágódás pszichológiája ebben a kontextusban szorosan összekapcsolódik a választás lehetőségének megélésével Champion, 2022¹ értelmezésében az elvágódás nem a helyi térség elutasítását, hanem az autonóm döntés iránti igényt fejezi ki. A döntés értékét nem feltétlenül az határozza meg, hogy az elköltözés végleges-e, hanem az a tudat, hogy az egyén más utakat is bejárhatott volna. A felsőoktatási relokáció ezért sok esetben nem menekülés, hanem kísérlet: annak kipróbálása, hogy milyen identitásformák, társadalmi szerepek és jövőképek válnak elérhetővé egy másik térben. A távolodás ebben az értelemben nyitott folyamat, amelyben a visszatérés lehetősége is benne rejlik.

Az országon belüli hallgatói mobilitás ilyen értelmezése különösen releváns az elmaradottabb vagy periférikusabb régiókban, ahol a felsőoktatás gyakran a térségtől való szimbolikus elszakadás eszközeként jelenik meg. Az ilyen régiók kistérségeiben a helyi társadalmi tér sok fiatal számára szűk mozgásteret kínál az identitás újradefiniálására, miközben az erős történeti és kulturális beágyazottság nem mindig párosul kortárs, a fiatal generációk számára is vállalható narratívákkal. Ebben az összefüggésben a távolabbi egyetem választása nem a helyi intézmények elutasítását, hanem az autonóm döntés igényét fejezi ki. A felsőoktatási döntések gyakran egybeesnek az identitáskeresés és az autonómia kialakulásának életszakaszával (Erikson, 1968²).

Az elvágódás kulturális mintázatai mélyen beágyazottak a kollektív gondolkodásba, és olyan narratívákban is visszatérnek, amelyekben a fiatal szereplő „elmegy szerencsét próbálni”. Ezekben a történetekben az elindulás nem végpont, hanem szükséges

átmenet: el kell menni ahhoz, hogy a visszatérés egyáltalán értelmezhető legyen. A felsőoktatási mobilitás esetében hasonló mechanizmus figyelhető meg: a helyben maradás csak akkor válik tudatos döntéssé, ha az elmenés reális alternatívaként jelen volt. A maradás értéke így nem adottságként, hanem választásként nyer értelmet. A fiatal felnőttkor sajátossága, hogy a döntések gyakran kísérleti jellegűek, és nem végleges elköteleződést jelentenek (Arnett, 2000³).

A tudatos relokáció értelmezési kerete ebben az összefüggésben segít megérteni, miért nem működik automatikusan a földrajzi közelség, mint megtartó erő. Amennyiben egy regionális felsőoktatási intézmény a helyben maradást hallgatólagos elvárásként közvetíti, az csökkenti a döntés pszichológiai értékét. A fiatalok számára ugyanis az autonómia megélése kulcsfontosságú, és az a tér, amely nem kínál valódi alternatívákat, könnyen a stagnálás szimbólumává válhat.

Az elvágódás tehát nem negatív attitűd vagy a helyi közösségek elutasítása, hanem a modern hallgatói identitás egyik alapvető szervezőeleme. A felsőoktatási intézményválasztás során megjelenő távolodási szándék sok esetben nem az intézményi minőség hiányára, hanem a lehetőségek és döntési lehetőségek hiányára utal. A kérdés így nem az, hogy miért mennek el a fiatalok, hanem az, hogy milyen feltételek mellett válhat a maradás is valódi, vállalható és identitásképző döntéssé.

3. PRESZTÍZS, STÁTUSZ ÉS AZ EGYETEM, MINT SZIMBOLIKUS TÉR

A felsőoktatási intézményválasztás nem kizárólag oktatásszervezési vagy szakmai döntés, hanem egyben státuszdöntés is. Az egyetem, mint intézmény nem csupán tudást közvetít, hanem szimbolikus jelentéseket hordoz: társadalmi pozíciókat, életstílusokat és jövőképeket tesz láthatóvá. Az egyetemhez kapcsolódó presztízs, értelmezhető a szimbolikus tőke egyik formájaként is (Bourdieu, 1986⁴). Az egyetem nem csupán oktatási intézmény, hanem szimbolikus tér is, amelyhez társadalmi státusz és identitásmintház kapcsolódnak (HEPI, 2019⁵; Champion, 2022). A hallgatók döntései ezért gyakran nem az adott képzés tartalmára, hanem arra irányulnak, hogy az intézményhez való tartozás mit jelent róluk mások szemében – és saját önértékelésükben.

A presztízs ebben az összefüggésben nem pusztán rangsorokban vagy objektív mutatókban ragadható meg, hanem kulturális és szimbolikus konstrukcióként működik. Egyes egyetemekhez a „lehetőségek tere”, a nyitottság és a társadalmi mobilitás ígérete kapcsolódik, míg más intézmények – függetlenül képzési színvonaluktól – kevésbé képesek ilyen jelentéstartalmakat közvetíteni. A hallgatói döntésekben ezért az intézmény földrajzi elhelyezkedése és társadalmi beágyazottsága gyakran fontosabb szerepet játszik, mint a képzés tényleges tartalma. A felsőoktatási mobilitás sok esetben státuszemelkedési stratégiaként értelmezhető (Brooks & Waters, 2011⁶).

A központi elhelyezkedésű, nagyvárosi egyetemek ebben a rendszerben nem csupán oktatási központként, hanem szimbolikus terekként is működnek. Ezek az intézmények olyan életformát jelenítenek meg, amelyhez a dinamizmus, a sokféleség és a láthatóság képzetei társulnak. A hallgatók számára az ide történő jelentkezés gyakran nem egy konkrét szak iránti elköteleződést, hanem egy társadalmi térbe való belépést jelent. A döntés így nemcsak arról szól, hogy mit tanulnak, hanem arról is, hogy hol és kikkel.

Ezzel szemben a regionális vagy kistérségi felsőoktatási intézmények sok esetben nehezebb helyzetben vannak a presztízs újratermelésében. Ezek az intézmények gyakran erős helyi és történeti beágyazottsággal rendelkeznek, azonban a hozzájuk kapcsolódó jelentések kevésbé kapcsolódnak a kortárs hallgatói életstílushoz és mobilitási elvárásokhoz. A helyi egyetem választása így nem ritkán a „helyben maradás” narratívájával fonódik össze, amely a fiatalok szemében nem státuszemelkedést, hanem korlátozottságot sugall.

A presztízs logikája ezért szorosan összekapcsolódik az elvágódás pszichológiájával. A távolabbi, központi intézmények választása sok esetben nem azért történik, mert a helyi egyetemek szakmailag gyengébbek lennének, hanem mert nem kínálnak elég erős szimbolikus különbséget. A döntés mögött az a vágy húzódik meg, hogy az egyén egy „másik ligába” léphessen át, ahol új kapcsolati hálók, új normák és új önmeghatározási lehetőségek válnak elérhetővé.

A felsőoktatási tér így hierarchikusan szerveződik: bizonyos intézményekhez a társadalmi felemelkedés és az önmegvalósítás narratívái kapcsolódnak, míg mások inkább a reprodukció és a helyben maradás képzeteit erősítik. A hallgatók döntései ebben a struktúrában racionálisnak tűnnek, még akkor is, ha a választás konkrét oktatási előnyei nem minden esetben egyértelműek. A presztízs ugyanis nem mérhető kizárólag tantervekben vagy kreditstruktúrákban, hanem a társadalmi elismerés és az önazonosság szintjén működik.

A regionális felsőoktatási intézmények megtartó erejének korlátai ebben az összefüggésben nem elsősorban finanszírozási vagy infrastrukturális hiányosságokból fakadnak, hanem abból, hogy az intézményhez kapcsolódó szimbolikus tér nem kínál elegendő távolságot a helyi társadalmi elvárásoktól. Amennyiben az egyetem nem képes a „helyi” jelentésétől részben elszakadva, autonóm presztízstérként működni, a hallgatók számára kevésbé válik vonzóvá, mint identitásformáló közeg.

A felsőoktatási intézményválasztás ezért nem pusztán oktatáspolitikai kérdés, hanem kulturális és pszichológiai folyamat is. A presztízs és a státusz logikája megvilágítja, miért vonzóbbak a központi intézmények azok számára is, akik objektív szempontból a helyi egyetemeken is megfelelő képzési lehetőségeket találnának. A döntés mögött nem az „elégedetlenség” áll, hanem az a törekvés, hogy az egyén olyan társadalmi térbe léphessen be, ahol a jövője többféleképpen képzelhető el.

4. NARRATÍV DEFICIT: A REGIONÁLIS EGYETEM ÖNÉRTTELMEZÉSI HIÁNYAI ÉS A „MARADÁS” JELENTÉSE

A regionális felsőoktatási intézmények megtartó erejének vizsgálata során gyakran a strukturális tényezők – finanszírozás, infrastruktúra, képzési kínálat – kerülnek előtérbe. Ezek kétségtelenül fontos elemek, azonban önmagukban nem magyarázzák meg, miért nem választják a helyi egyetemeket azok a fiatalok sem, akik számára földrajzi, anyagi vagy szakmai szempontból ezek elérhető alternatívát jelentenének. A döntések hátterében sok esetben nem hiány, hanem jelentésbeli deficit áll.

A narratív deficit fogalma arra utal, hogy az intézmény nem rendelkezik olyan koherens, a hallgatók számára értelmezhető történettel, amelyhez identitást, jövőképet és társadalmi státuszt lehetne kapcsolni. A regionális egyetemek esetében ez gyakran abban jelenik meg, hogy az intézmény önmeghatározása erősen kötődik a helyi közösséghez, a térség múltjához és hagyományaihoz, miközben kevésbé kínál kortárs, a fiatal generációk mobilitási és önmegvalósítási elvárásaihoz illeszkedő narratívákat. A hangsúly így sokszor a „helyben maradás értékén” van, anélkül, hogy világossá válna, mit jelent ez a maradás a hallgató személyes életútja szempontjából. A helyhez kötődő identitás nem statikus, hanem társadalmi és kulturális jelentések mentén alakul (Tomaney, 2013⁷).

A „maradás” ebben az összefüggésben nem neutrális fogalom. A maradás sok esetben nem választásként, hanem hallgatólagos elvárásként jelenik meg, ami csökkenti a döntés pszichológiai értékét (Kosztján et al., 2017⁸). Amennyiben az intézmény kommunikációja és önképe ezt az elvárást erősíti, a maradás nem válik identitásképző döntéssé, hanem a lehetőségek beszűkülésének szimbólumává. A döntés pszichológiai értéke így csökken, függetlenül attól, hogy az intézmény szakmailag milyen színvonalat képvisel.

A narratív deficit különösen élesen jelenik meg azokban a kistérségi környezetekben, ahol az egyetem egyszerre tölti be a helyi értelmiségképzés és a térségi stabilitás fenntartásának szerepét. Ezek az elvárások azonban gyakran nem találkoznak a fiatalok önértelmezésével, akik számára a felsőoktatás elsősorban nem a helyi társadalmi rend újratermelésének terepe, hanem az autonóm életút megteremtésének eszköze. Amennyiben az intézmény nem tud elhatárolódni ettől a „helyben tartó” szerepfelfogástól, nehéz számára olyan presztízstérként megjelenni, amely vonzó alternatívát kínál a központi intézményekkel szemben.

A regionális egyetemek helyzete ebben a tekintetben paradox. Egyrészt rendelkeznek azokkal az erőforrásokkal – személyesebb oktatási környezet, közvetlenebb kapcsolatok, kisebb hallgatói létszám –, amelyek potenciálisan erős identitásképző tényezők lehetnének. Másrészt ezek az adottságok ritkán jelennek meg olyan narratívaként, amely a „helyi” jelentésétől részben elszakadva, autonóm értéként kínálja fel a ma-

radást. Az intézményi önkép így sok esetben védekező jellegű: a maradás szükség-szerűségként vagy morális értékként jelenik meg, nem pedig választási lehetőségként.

A narratív deficit következménye, hogy a regionális felsőoktatási intézmények ne-hezen tudják megszólítani azokat a hallgatókat, akik számára az elvágódás és a távolodás az identitásformálás természetes része. A központi egyetemekkel szembeni versenyben nem elsősorban képzési, hanem jelentésbeli hátrány alakul ki. A fiatalok döntéseiben így nem az intézmények objektív jellemzői, hanem az általuk kínált életnarratívák válnak meghatározóvá.

A „maradás” újra értelmezése ebben a kontextusban kulcskérdéssé válik. Amennyi-ben a regionális egyetem képes a helyben tanulást nem végállomásként, hanem egy nyitott, többirányú életút egyik lehetséges állomásaként bemutatni, a döntés pszicho-lógiai értéke jelentősen megnőhet. A maradás ekkor nem a mobilitás ellentéte, hanem annak egyik formája lesz: tudatos, reflektált és vállalható választás.

5. A MARADÁS ÉRTELMEZÉSI KERETEI A REGIONÁLIS FELSŐOKTATÁSBAN

5.1. Elvándorlás, mobilitás és tudatos relokáció – fogalmi elhatárolások

A hallgatói mobilitással kapcsolatos diskurzusban gyakran keverednek azok a fo-galmak, amelyek eltérő jelenségeket írnak le, mégis azonos értelmezési keretbe kerülnek. Az „elvándorlás” kifejezés például véglegességet és veszteséget sugall, miközben a felsőoktatási relokáció sok esetben átmeneti, életút-szakaszhoz kötődő döntésként jelenik meg. A fogalmi pontatlanság hozzájárul ahhoz, hogy a hallgatók elmozdulását a regionális térségek gyakran kudarcélményként értelmezik.

A felsőoktatási mobilitás ezzel szemben nem feltétlenül a helyi kötődések feladását jelenti, hanem azok időleges átalakulását. A fiatalok döntéseiben az elmenés gyak-ran nem végállapot, hanem az autonóm döntéshozatal megélésének eszköze, amely magában hordozza a későbbi visszatérés vagy újrakapcsolódási lehetőségét is. Ebben az értelemben a relokáció nem a maradás ellentéte, hanem annak egyik előfeltétele. A „tudatos relokáció” fogalma ezért alkalmasabb keretet kínál a hallgatói döntések értelmezésére, mivel nem veszteséglogikában gondolkodik, hanem az életút-stratégia részeként tekint az elmozdulásra. Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a helyben tanulás és az elköltözés ne hierarchikus viszonyban jelenjen meg, hanem egyenrangú választási lehetőségekként. A maradás ilyen keretben nem erkölcsi kötelezettségként, hanem tudatos döntésként értelmezhető. Amennyiben a helyben tanulás nem a moz-gástér beszűkülését, hanem egy legitim életútopciónak jelent, csökken annak kockázata, hogy a regionális felsőoktatás a kényszer vagy a kudarc szimbolikus terévé váljon.

5.2. A regionális egyetemek kommunikációs dilemmája – megtartás vagy választási szabadság

A fogalmi tisztázást követően világossá válik, hogy a regionális felsőoktatási intézmények megtartó ereje nem kizárólag szerkezeti vagy képzési tényezőkön múlik, hanem azon is, hogy az intézmény miként értelmezi és kommunikálja saját szerepét a hallgatók életútjában. A nemzetközi szakirodalom szerint a fiatalok nem egyszerűen intézményt választanak, hanem azt mérlegelik, hogy az adott egyetem milyen mozgásteret biztosít számukra (Brooks & Waters, 2011).

Azok az intézmények válnak kevésbé vonzóvá, amelyek a helyben maradást a mobilitás ellentétéként jelenítik meg. A maradás ilyen értelmezése különösen problematikus a fiatal felnőttkor időszakában, amikor az autonóm döntéshozatal és az identitásformálás kiemelt jelentőséggel bír (Arnett, 2000). Ebben az életfázisban a túlzott kötés kommunikációja könnyen pszichológiai ellenállást válthat ki. Ezzel szemben a szakirodalom azt hangsúlyozza, hogy a regionális egyetemek akkor képesek valódi alternatívát kínálni, ha nem a mobilitás korlátozását, hanem a választás szabadságát helyezik előtérbe. Brooks és Waters (2011) szerint azok az intézmények válnak vonzóvá, amelyek a helyben tanulást nem végállomásként, hanem egy nyitott életút egyik legitim állomásaként értelmezik. A helyhez kötődő kommunikációval foglalkozó kutatások is azt emelik ki, hogy a sikeres intézményi üzenetek nem identitást írnak elő, hanem identitásformálási lehetőséget kínálnak (Kavaratzis & Ashworth, 2015²). A regionális felsőoktatás esetében ez azt jelenti, hogy az intézmény akkor válik elfogadható választássá, ha nem azt sugallja, „itt kell maradni”, hanem azt, hogy „itt is lehet elindulni” (Rechnitzer, 2009¹⁰).

A regionális egyetemek szerepéről szóló elemzések alapján a megtartás nem az elmenés megakadályozását, hanem a kapcsolódás fenntartását jelenti. Benneworth (2013¹¹) szerint az intézmények akkor járulnak hozzá hosszú távon a térségi fejlődéshez, ha a hallgatók életútjában nem záró, hanem nyitó csomópontként működnek. Ebben az értelemben a megtartó erő nem fizikai jelenlétben, hanem értelmezési keretekben mérhető.

6. A DÖNTÉS IDŐDIMENZIÓJA – FELSŐOKTATÁSI RELOKÁCIÓ MINT ÉLETÚT-STRATÉGIA

A felsőoktatási intézményválasztás elemzése során gyakran háttérbe szorul az idő dimenziója, holott a hallgatói döntések jelentős része nem egyszeri, végleges választásként értelmezhető. A regionális térségekből történő elmozdulás sok esetben nem végállapot, hanem egy hosszabb életút-stratégia része, amelyben a mobilitás különböző fázisai egymásra épülnek. A felsőoktatási relokáció így nem lezárt folyamat, hanem időben elnyúló, reflexív döntéssorozat.

A fiatalok számára az elmenés gyakran nem a „maradás” alternatívája, hanem annak előfeltétele. A térbeli távolodás lehetőséget teremt arra, hogy az egyén kipróbálja magát egy másik társadalmi közegben, új normákkal és elvárásokkal találkozzon, majd később – akár ugyanabba a térségbe – visszatérve már más pozícióból viszonyuljon a helyi környezethez. Ebben az értelemben a felsőoktatási mobilitás nem a helyi kötődés feladását, hanem annak átalakítását jelenti. Findlay (2011¹²) szerint a hallgatói migráció gyakran az életút későbbi szakaszait megalapozó döntésként jelenik meg.

Az életút-alapú megközelítés rávilágít arra, hogy a fiatalok döntéseiben a visszatérés lehetősége gyakran implicit módon van jelen, még akkor is, ha ezt a döntés pillanatában nem artikulálják. A „ma elmegyek” és a „ma itt maradok” közötti különbség nem feltétlenül végleges, hanem időben eltolódó. A döntés pszichológiai értéke sok esetben abban rejlik, hogy az egyén nem zárja le előre az életútját, hanem nyitva hagyja a további lehetőségeket. Ez a dinamika különösen fontos a regionális és kistérségi felsőoktatás szempontjából. Amennyiben az intézmény a maradást végleges állapotként közvetíti, az ellentmond a fiatalok életút-logikájának, és csökkenti a helyi egyetem vonzerejét. Ezzel szemben azok az intézményi narratívák, amelyek a helyben tanulást egy nyitott, továbbépíthető életút részeként értelmezik, nagyobb eséllyel képesek megszólítani az autonómiára törekvő hallgatókat.

A felsőoktatási relokáció idődimenziójának figyelembevétele lehetővé teszi az elvándorlás újraértelmezését is. A fiatalok elmenése nem feltétlenül jelent hosszú távú veszteséget a térség számára, amennyiben a későbbi visszakapcsolódás – akár munkavállalóként, vállalkozóként vagy együttműködő partnerként – reális lehetőség marad. Az elmenés ebben az összefüggésben nem megszakítja, hanem átmenetileg átalakítja a térség és az egyén kapcsolatát. A felsőoktatási relokáció nem egyszeri döntés, hanem hosszabb távú életút-stratégia, amelyben az elmenés és a visszatérés lehetősége egyaránt jelen van (HEPI, 2019).

7. REGIONÁLIS FELSZŐOKTATÁS ÉS MENTÁLIS TÁVOLSÁG – AMIKOR A KÖZELSÉG NEM VONZERŐ

A felsőoktatási intézmények földrajzi elhelyezkedése hagyományosan fontos tényező az intézményválasztás elemzésében. A közelséget gyakran automatikus előnyként értelmezik, különösen a regionális és kistérségi egyetemek esetében. A tanulmány eredményei azonban arra utalnak, hogy a földrajzi közelség önmagában nem jelent vonzerőt, sőt bizonyos esetekben kifejezetten hátránnyá válhat. A mentális távolság fogalma segít megérteni ezt az ellentmondást. A mentális távolság nem fizikai mérőszám, hanem azt fejezi ki, hogy az adott tér milyen jelentéseket hordoz az egyén számára. A regionális egyetemek esetében a túlzott közelség gyakran együtt jár a helyi társadalmi szerepelvárásokkal, a „már ismert” kapcsolati hálókkal és a korábban kialakult identitásmintákkal. Ezek a tényezők csökkenthetik az intézmény azon képességét, hogy új kezdetként, autonóm térként jelenjen meg. A hallgatók számára

a felsőoktatás kezdete sok esetben egybeesik azzal az igénnyel, hogy elszakadjanak a korábbi társadalmi szerepeiktől. Amennyiben az egyetem nem biztosít ehhez megfelelő mentális távolságot, a döntés pszichológiai értéke csökken. A távolabbi intézmények választása ebben az értelemben nem a közelség elutasítása, hanem a mentális elkülönülés igénye.

Ez a jelenség különösen markánsan jelenik meg az elmaradottabb vagy periférikusabb régiókban, ahol a helyi társadalmi tér erősen strukturált, és a fiatalok mozgástere korlátozottabb. Ilyen környezetben a felsőoktatási intézmény nemcsak oktatási helyszínként, hanem a helyi társadalmi rend részét képező intézményként is működik. A hallgatók döntéseiben ezért a távolodás sok esetben nem az intézmény ellen, hanem a térséghez kötődő jelentések ellen irányul.

A mentális távolság igénye rávilágít arra, hogy a regionális felsőoktatás kihívásai nem oldhatók meg pusztán fizikai infrastruktúra-fejlesztéssel vagy képzési kínálat bővítésével. Amennyiben az intézmény nem képes új jelentéseket társítani önmagához, és nem tudja a „helyi” szerepétől részben függetleníteni magát, nehezen válik vonzó alternatívává a fiatalok számára. A regionális egyetemek számára ebből az következik, hogy a megtartó erő nem a közelség hangsúlyozásából, hanem a mentális tér újrászervezéséből fakadhat. Az intézmény akkor válhat valódi választási lehetőséggé, ha képes olyan autonóm szimbolikus térként működni, amelyben a hallgatók el tudnak távolodni korábbi identitásuktól, miközben a térséggel való kapcsolatuk nem szakad meg véglegesen.

8. „GOING AWAY TO UNIVERSITY” – A BRIT FELSŐOKTATÁSI RELOKÁCIÓ MINT NORMATÍV ÉLETÚTMINTA

A „going away to university” a brit felsőoktatásban normatív életútmentaként jelenik meg, amely az autonóm felnőtté válás szimbolikus eleme (Champion, 2022). A felsőoktatási relokáció pszichológiai és szimbolikus értelmezéséhez különösen tanulságos a brit felsőoktatási rendszer példája, ahol az egyetemválasztással összefonódó térbeli elmozdulás hosszú ideje a hallgatói életút normatív elemének számít.

A „going away to university” kifejezés nem pusztán leíró jellegű, hanem kulturálisan rögzült jelentéssel bír: azt az elvárást fejezi ki, hogy a fiatal felnőtté válásának része az otthoni környezettől való fizikai és mentális elszakadás. A brit kontextusban az egyetemre költözés nem elsősorban a képzési minőség különbségeinek következménye, hanem egyfajta beavatási rítus. A hallgatók jelentős része akkor is távolabbi intézményt választ, ha lakóhelyéhez közel elérhető lenne megfelelő felsőoktatási alternatíva. A döntés mögött nem az elégedetlenség vagy az elutasítás áll, hanem annak az igénye, hogy az egyetem az önállósodás, az identitásváltás és az autonóm életkezdés terepe legyen. A brit szakirodalom rámutat arra, hogy a felsőoktatási mobilitás ebben a rendszerben nem kivétel, hanem elvárt norma.

Az otthon maradás gyakran magyarázatra szorul, míg az elköltözés magától értetődőnek számít. A hallgatók számára az egyetem nem csupán tanulási helyszín, hanem egy új társadalmi tér, ahol a korábbi szerepek – családi pozíciók, helyi elvárások – átmenetileg felfüggeszthetők. A térbeli távolság ebben az értelemben pszichológiai távolságot is teremt. Fontos hangsúlyozni, hogy a brit modellben az elköltözés nem végleges elszakadásként jelenik meg. A „going away” narratívája eleve magában hordozza a visszatérés lehetőségét¹³, még akkor is, ha ez nem azonnali vagy nem ugyanabba a térségbe történik. Az elmenés tehát nem veszteséglogikában értelmeződik, hanem az életút természetes szakaszaként. A rendszer implicit módon elfogadja, hogy a fiataloknak „el kell menniük”, ahhoz, hogy később autonóm döntésekkel tudjanak visszakapcsolódni a közösségeikhez. Ez a kulturális minta különösen tanulságos a regionális felsőoktatás szempontjából.

A brit példában az egyetemek – beleértve a kisebb városokban működő intézményeket is – tudatosan építenek arra, hogy a hallgatók nem „helyben maradni” érkeznek, hanem egy új életfázist kezdeni. Az intézményi narratívák ezért ritkán hangsúlyozzák a lokális kötődést mint erkölcsi értéket, sokkal inkább az autonómia, a felnőtté válás és a személyes fejlődés ígérését közvetítik.

A brit felsőoktatási relokáció példája arra világít rá, hogy az elvagyódás nem társadalmi probléma, hanem kulturálisan legitimált folyamat lehet. Az elmenés nem a közösség elutasítását, hanem a közösségen kívüli tapasztalatszerzés szükségességét jelenti. Ez a logika lehetővé teszi, hogy a mobilitás ne szembenállást, hanem folyamatosságot hozzon létre az egyéni életút és a társadalmi struktúrák között.

9. MAGYAR TANULSÁGOK – MIT JELENT A RELOKÁCIÓ EGY PERIFÉRIKUS FELSŐOKTATÁSI TÉRBEN?

A brit példa nem feltétel nélkül alkalmazható a magyar felsőoktatási rendszerre, ugyanakkor fontos tanulságokkal szolgál a regionális és kistérségi intézmények értelmezéséhez. A legfontosabb különbség abban ragadható meg, hogy míg a brit kontextusban az elköltözés kulturálisan elfogadott és intézményileg támogatott életútmenta, addig Magyarországon – különösen a periférikusabb régiókban – az elmenés gyakran normatív elvárásokkal és morális értelmezésekkel terhelt. A hazai közbeszédben az országon belüli hallgatói relokáció sok esetben veszteségként jelenik meg: a térségek „elveszítik” a fiatalokat, az egyetemek „nem tudják megtartani” a hallgatóikat. Ez a megközelítés azonban figyelmen kívül hagyja azt a pszichológiai és identitásbeli dimenziót, amely a döntések háttérében áll. A fiatalok elmenése nem feltétlenül a helyi intézmények kudarca, hanem annak a jele, hogy a felsőoktatás számukra az autonóm életút megteremtésének eszköze. A magyar regionális felsőoktatás egyik legnagyobb kihívása ebből a szempontból nem a mobilitás ténye, hanem annak értelmezése. Amennyiben az elmenést kizárólag problémaként kezeljük, az intézmények saját narratívájukat is defenzív módon alakítják ki. A maradás hangsú-

lyozása erkölcsi kötelességként vagy térségi lojalitásként azonban csökkenti a döntés pszichológiai értékét, és paradox módon tovább erősíti az elvagyódást.

A brit példával összevetve világossá válik, hogy a regionális felsőoktatási intézmények akkor lehetnek vonzóbbak, ha nem a helyben maradás szükségességét, hanem a választás szabadságát kommunikálják. A maradás csak akkor válik vállalható döntéssé, ha nem az elmenés alternatívájaként, hanem egyenrangú életút-opcióként jelenik meg. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy az intézmények saját szerepüket ne a mobilitás gátjaként, hanem annak egyik legitim állomásaként értelmezzék. A periférikus térségek felsőoktatása számára ez különösen fontos tanulság. Az elvagyódás nem a térség ellen irányul, hanem a fiatalok autonómiatörekvéseiből fakad. Amennyiben az intézmények képesek ezt a törekvést elismerni és integrálni saját narratívájukba, a maradás – vagy a későbbi visszatérés – nem kényszerként, hanem lehetőségként jelenhet meg. A relokáció így nem veszteségként, hanem a térség hosszabb távú megújulásának egyik feltételeként értelmezhető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ¹ Champion, T. (2022). The United Kingdom's going away to university: Migration and its changing impact on local populations. *Population, Space and Place*, 28(5), 1–15.
- ² Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- ³ Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480.
- ⁴ Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). New York: Greenwood.
- ⁵ Higher Education Policy Institute (HEPI). (2019). *Somewhere to live? Student migration and the changing geography of higher education*. London: HEPI.
- ⁶ Brooks, R., & Waters, J. (2011). *Student mobilities, migration and the internationalization of higher education*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- ⁷ Tomaney, J. (2013). Region and place I: Institutions. *Progress in Human Geography*, 38(1), 131–140.
- ⁸ Kosztván, Zs., Banász, Z., & Telcs, A. (2017). Hallgatói mobilitás és felsőoktatási vonzáskörzetek Magyarországon. *Földrajzi Közlemények*, 141(4), 370–385.
- ⁹ Kavartzis, M., & Ashworth, G. J. (2015). Hijacking culture: The disconnection between place culture and place brands. *Town Planning Review*, 86(2), 155–176.
- ¹⁰ Rehnitz, J. (2009). A felsőoktatási intézmények szerepe a regionális fejlődésben. *Tér és Társadalom*, 23(1), 7–29.
- ¹¹ Benneworth, P. (2013). *University engagement with socially excluded communities*. Dordrecht: Springer.
- ¹² Findlay, A. M. (2011). An assessment of supply and demand-side theorizations of international student mobility. *International Migration*, 49(2), 162–190.
- ¹³ Dankó, L. (2010): Képzett fiatalok megtartásának támogatása a társadalmi marketing eszközeivel. In: Piskóti, István (szerk.) *Marketingkaleidoszkóp 2010: tanulmányok a Marketing Intézet kutatási eredményeiből*. Miskolc, ME Gazdaságtudományi Kar (2010) 348 p. pp. 33-62., 30 p. <https://real.mtak.hu/91365/>